

PŘIPRAVENOST DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU NA ČTENÍ A PSANÍ

Eliška Zajitzová

Abstrakt: Příspěvek se zabývá připraveností dětí předškolního věku na čtení a psaní, jako základu školní úspěšnosti a efektivního vzdělávání. Autorka seznamuje s dílčími výsledky výzkumného šetření disertační práce. Poukazuje na vybrané oblasti směřující k rozvoji čtení a psaní jako je oblast sluchové a zrakové percepce, slovního projevu, vyspělosti řeči. Zjištěné výsledky dosažené úrovně dětí v těchto oblastech jsou porovnávány s požadavky formulovanými do podoby očekávaných výstupů vymezenými v současném kurikulárním dokumentu - Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání. Výzkum proběhl v Olomouckém kraji u sta dětí před vstupem do základní školy.

Klíčová slova: dítě předškolního věku, připravenost na čtení a psaní, výzkum, Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Abstract: Reading and Writing Readiness of Preschool Children. The paper deals with reading and writing readiness of preschool children as a basis of school success and effective learning. The author presents partial results of her dissertation thesis. She emphasizes selected areas in the development of reading and writing, such as auditory and visual perception, verbal expression, speech maturity. The research results of the developmental level in these areas are compared with expected outputs defined in the actual curricular document - Framework Educational Programme for Pre-school Education. The research was conducted in the Olomouc region on a sample of one hundred children before entering elementary education.

Key words: a pre-school child, reading and writing readiness, research, Framework Educational Programme for Pre-school Education

1 Úvod

Dítě započínající povinnou školní docházku by mělo být vybaveno řadou elementárních kompetencí (vědomostí, dovedností, schopností, postojů, hodnot), které mu usnadní cestu ve vzdělávání. Jako jedny z důležitých předpokladů pro úspěšné započítí školního vzdělávání je osvojení si kompetencí vedoucích k rozvoji schopnosti čtení a psaní.

V souvislosti s potřebou připravit dítě před vstupem do základní školy na čtení a psaní, se na rozvoj dětí v této oblasti zaměřuje také práce mateřských škol, tedy vzdělávání předškolní. Výstupy, kterých by mělo dítě na konci předškolního období dosáhnout, jsou formulovány v současném předškolním kurikulu - Rámcovém vzdělávacím programu

pro předškolní vzdělávání 2004 (dále RVP PV). Z hlediska významnosti přípravy dětí na čtení a psaní je třeba mapovat úroveň rozvoje dětí v této oblasti vzhledem k požadavkům, které na ně nové předškolní kurikulum klade.

2 Rozvoj dětí v oblasti přípravy na čtení a psaní

Při rozvíjení kompetencí dětí potřebných pro osvojení si schopnosti čtení a psaní je třeba zaměřit se na několik složek, které spolu úzce souvisí a prolínají se. Jedná se o mluvenou řeč, psanou řeč a komunikaci (Lipnická, 2008).

Při rozvoji **mluvené řeči** je třeba postupovat v souladu s ontogenezí řeči. Dítě získává schopnost osvojit si a umět používat řeč z hlediska jednotlivých **jazykových rovin**, v rámci nichž je také třeba dítě rozvíjet. V *morfologicko-syntaktické rovině* se zaměřujeme na rozvoj gramatické stránky jazyka. *Lexikálně-sémantická rovina* je rovinou slovní zásoby, kterou si dítě nejprve pasivně, posléze aktivně osvojuje. *Foneticko-fonologická rovina* souvisí s výslovností dítěte. *Pragmatická rovina* je rovinou sociální aplikace a uplatnění komunikační schopnosti dítěte ve společnosti. Pro vývoj řeči dítěte je velmi potřebné podnětné a rozvíjející prostředí. (Klenková, 2006)

U dětí je třeba rozvíjet také **psanou řeč**. Ta je záměrně podporovaná v souladu s mluvenou řečí a myšlením dítěte. Dítě se učí procesům čtení a psaní v souvislosti s jejich komunikačními významy. Poznávání zakládá na vlastní poznávací aktivitě. Psaný text nese pro dítě takový význam, jaký mu samo přisoudí a jenž si samo pro sebe odůvodní. Na děti působí již od raného věku symboly z okolního prostředí, dále např. média, knihy, časopisy. (Lipnická, 2008)

Při rozvoji psané řeči hovoří Gavora (In Lipnická, 2008) nejprve o **recepti textu**, tj. o přijímání a vnitřním zpracování konkrétní informace. Nejprve dochází ke *vnímání textu*, kdy text pro dítě představuje grafický prvek, symbol, který reprezentuje určitou věc, zkušenost (reklamy, nápisy na cukrovinkách, obchodech, jídle). Dále se dítě snaží *porozumět textu*. Dítě musí pochopit vztahy mezi prvky textu, realitou a vědomostmi. Zde je zapotřebí myšlení a vlastní vědomosti. Nakonec dochází k *zapamatování si textu*, informací, kterým dítě porozumělo. Zapamatování souvisí s individualitou dítěte, jeho zájmy a postoji.

Rozvoj komunikace probíhá na základě tvořivého myšlení, naslouchání druhému, porozumění řeči i jejího obsahu. Dítě je schopné používat řeč při konkrétní komunikaci, což vede později právě ke schopnosti číst a vyjádřit se v psané podobě (Lipnická, 2008).

Schopnost člověka číst a psát je však obecně závislá na řadě dalších oblastí. Souvisí nejen s vyspělostí řeči dětí, ale také s úrovní motorických schopností, motorikou mluvních orgánů, jemnou motorikou, s úrovní

percepce (zrakovou, sluchovou), s rozvojem myšlení, paměti, představivosti.

Abychom mohli vhodně rozvíjet předpoklady dítěte ke čtení a psaní ve všech výše uvedených oblastech, je potřeba splnění řady podmínek. Důležité je respektovat vývojové a individuální zvláštnosti dětí, předložit dětem správný jazykový vzor, vhodně organizovat činnosti v mateřské škole, vybrat zajímavé metody, formy a prostředky pro práci s dětmi, apod.

RVP PV v kontextu přípravy dětí ke čtení a psaní

RVP PV (2004) stanovuje očekávané výstupy (neboli dílčí kompetence), jichž má dítě na konci období předškolního vzdělávání dosáhnout. Tyto výstupy člení do pěti vzdělávacích oblastí: *biologické* (Dítě a jeho tělo), *psychologické* (Dítě a jeho psychika), *interpersonální* (Dítě a ten druhý), *sociálně-kulturní* (Dítě a společnost) a *environmentální* (Dítě a svět). Kompetence potřebné pro rozvoj čtení a psaní prolínají do všech vzdělávacích oblastí. *Z jazykového hlediska je však na oblast rozvoje čtení a psaní zaměřena oblast psychologická „Dítě a jeho psychika“ a její podoblast „Jazyk a řeč“.*

Mezi **očekávané výstupy dětí** (stanovené ve vzdělávacích oblastech RVP PV, 2004) **směřující k rozvoji čtení a psaní** řadíme např.: ovládat dech a dechové svalstvo, vnímat a rozlišovat pomocí všech smyslů, koordinovat ruku a oko, zvládat jemnou motoriku, správně vyslovovat, ovládat tempo i intonaci řeči, vyjadřovat se samostatně a smysluplně, komunikovat s druhým, formulovat otázky, domluvit se gesty, porozumět slyšenému, učit se nová slova, znát zpaměti krátké texty, vyprávět příběh, popsat situaci, sluchově rozlišovat slabiky a hlásky, utvořit rým, synonyma, homonyma a antonyma, rozlišovat a pochopit obrazné symboly, sledovat očima zleva doprava, poznat některá písmena a číslice, zajímat se o knížky, četbu, hudbu, divadlo, film, telefon, záměrně pozorovat, všímat si, soustředit se na aktivitu, udržet pozornost, rozumět prostorovým pojům, porozumět projevům emocí a nálad, neverbálním projevům apod.

3 Přípravenost dětí předškolního věku na čtení a psaní z pohledu výzkumu

V posledních letech proběhlo v Olomouckém kraji výzkumné šetření zaměřené na připravenost dětí předškolního věku na čtení a psaní. Výzkum se zabýval vybranými oblastmi směřujícími k rozvoji čtení a psaní. Zjištěné výsledky dosažené úrovně dětí byly v rámci výzkumu porovnány s požadavky na děti vymezenými v současném kurikulárním dokumentu. Výzkumným vzorkem bylo sto dětí před započítáním povinného vzdělávání.

4.1 Sledované kompetence dětí

V rámci výzkumného šetření byla zjišťována úroveň rozvoje následujících kompetencí dětí důležitých pro přípravu dětí na čtení a psaní z oblasti formální vyspělosti řeči, slovního projevu, sluchové a zrakové percepce vyplývajících z požadavků RVP PV (zejména oblasti „Dítě a jeho psychika“, podoblasti „Jazyk a řeč“) na dítě:

Tabulka 1: Sledované kompetence dětí předškolního věku

<p><i>Formální vyspělost řeči</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - výslovnost, - tempo řeči, - dech, - intonace, - souvislost, plynulost kultivovanost a srozumitelnost řeči, - formulace vět.	<p><i>Sluchová percepce</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - vytvoření jednoduchého rýmu, - členění slov na slabiky, - identifikace počáteční a koncové hlásky, - rozlišení slabik s krátkými a dlouhými samohláskami, - rozlišení měkké a tvrdé slabiky.
<p><i>Slovní projev</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivní učení se novým slovům, - vyprávění zážitků, - vyprávění děje dle obrázků, - reprodukce textu z paměti, - pojmenování běžných věcí, - vedení rozhovoru, - znalost a pochopení antonym, synonym, homonym.	<p><i>Zraková percepce</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - sledování očima zleva doprava, - rozlišení shodné a neshodné dvojice obrázků, - rozlišení a porozumění obrazným symbolům.
<p><i>Další dovednosti pro čtení a psaní</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - znalost, porozumění významu, napsání některých číslic, - znalost, napsání některých písmen, - zájem o knihy, hudbu, divadlo a film, telefon.	

(RVP PV, 2004)

4.2 Činnosti pro rozvoj předpokladů ke čtení a psaní

V předškolním vzdělávání (RVP PV, 2004) se využívá řady činností vhodných pro rozvoj předpokladů ke čtení a psaní. Tyto činnosti byly taktéž využity v rámci výzkumného šetření. Jedná se o následující:

- hry artikulační, smyslové, rytmické, řečové, vokální, hry se zvuky, psychomotorické hry,
- rozhovory, vyprávění o skutečnosti, vyprávění dle obrázků, hovoření o pocitech a myšlenkách, komentování zážitků,
- poslech vyprávěného a čteného, sledování filmů, divadelních představení,
- recitace, přednes, dramatizace, zpěv,
- pozorování, hry na rozvoj vnímání, paměti zrakové i sluchové, pozornosti, představivosti, orientace,
- grafická cvičení, hry se symboly a grafickými systémy,
- aktivity s knihou (prohlížení a čtení obrázků), s novinami, s časopisy, s audiovizuální technikou aj.

4.3 Výsledky výzkumu

Níže seznamujeme s vybranými výsledky výzkumu (Zajitzová, 2009, 2010) souvisejícími s přípravou dětí na čtení a psaní.*

Úroveň dětí v oblasti **formální vyspělosti řeči**. Souvisí s rozvojem dětí zejména v jazykové rovině morfologicko-syntaktické a foneticko-fonologické.

Dle realizovaného výzkumného šetření je třeba konstatovat, že **výslovnost** dětí nedosahuje úrovně požadované pro ukončení předškolního vzdělávání. O bezchybné výslovnosti můžeme hovořit pouze u 59 % dětí. Chyby ve výslovnosti se objevují u jednotlivých souhlásek, zejména sykavek a vibrant.

Tempo řeči má v pořádku 72 % dětí. **Dech** ovládá (tj. nadechuje se nosem i ústy, dýchá pravidelně, dodržuje dechové pauzy, dýchá bez nežádoucích zvukových efektů) a **intonuje** bezchybně (tj. ovládá melodii řeči, rozlišuje přízvuk i důraz) 73 % dětí.

Souvisle a plynule bez zbytečných pauz a obsahových nesouvislostí hovoří 72 % dětí. 71 % dětí předškolního věku lze při mluveném projevu rozumět bez obtíží, jejich projev je **srozumitelný**, zdvořilý a **kultivovaný**.

---

* Úroveň znalostí a dovedností dětí byla zaznamenávána na škále. V podkapitole 4.3 uvádíme pouze výsledky maximální získané úrovně dětí (maximálního stupně škály).

Stylisticky, skladebně a gramaticky bez chyb, tedy vhodně **formulovat věty** dokáže 70 % dětí.

Úroveň dětí v oblasti **slovního projevu**. Souvisí s rozvojem dětí zejména v jazykové rovině lexikálně-sémantické a pragmatické.

Nová slova se učí a aktivně je v řeči používá 86 % dětí.

Samostatně souvisle **vyprávět** své **zážitky** dokáže 58 % dětí.

Vyprávět děj (pohádky, kterou zná) **dle obrázků** zvládá samostatně 44 % dětí.

Zpaměti reprodukovat text (písničku, říkanku, básničku) zvládne 91 % dětí.

Pojmenovat běžné věci na základě pobídky a ukazování dokáže dle výzkumu *každé dítě* před vstupem do základní školy.

Vést plynule **rozhovor** zvládne 60 % dětí v předškolním věku. Tyto děti v průběhu rozhovoru reagují, dokážou položit otázku, souvisle odpovídají, naslouchají druhému, aktivně reagují.

Antonyma k vybraným slovům za pomoci obrázků bezpečně vymyslí 44 % dětí. **Synonyma** ke slovu najde 50 % dětí před vstupem do základní školy. S **homonymy** mají děti na konci období předškolního vzdělávání ještě problémy. Více významů slov ve všech případech zná pouze 25 % dětí.

Úroveň dětí v oblasti **sluchové percepce**.

Na základě obrazového materiálu utvoří **jednoduchý rým** 75 % dětí.

Rozčlenit **slovo na slabiky** pomocí vytleskávání dokáže bez obtíží 97 % dětí.

Na základě sluchové analýzy a syntézy dokáže bez problémů identifikovat **počáteční hlásku ve slově** 81 % dětí. Na rozdíl od určení počáteční hlásky, mají děti před vstupem do základní školy ještě problémy s identifikací koncové hlásky. **Koncovou hlásku ve slově** správně identifikuje pouze 32 % dětí.

Na základě sluchové diferenciaci dokáže bez obtíží rozlišit **slabiky s krátkými a dlouhými samohláskami** 53 % dětí předškolního věku.

46 % dětí pozná změny v měkčení slabik, tj. **měkkou a tvrdou slabiku**.

Úroveň dětí v oblasti **zrakové percepce**.

Při prohlížení a „čtení“ knih pohybují očima po řádku a jmenují objekty ve směru **zleva doprava** *všechny děti* zkoumaného souboru.

Na základě zrakové percepce **rozliší shodnou a neshodnou dvojici obrázků** 78 % dětí.

Vybrané **obrazné symboly** či piktogramy rozliší a také rozumí jejich významu 99 % dětí.

Jako **další dovednosti** potřebné **pro čtení a psaní** byly sledovány následující:

Bezpečně poznat, porozumět významu číslic a napsat některé **číslice** zvládne před vstupem do základní školy 95 % dětí. Bezpečně poznat a napsat některá **písmena** dovede 98 % dětí. Napsat své jméno a také poznat napsané své jméno dokáže 89 % dětí.

Zájem **o knížky** projevuje 49 % dětí výzkumného souboru. **O hudbu** se zajímá 41 % dětí z výzkumného souboru. **O divadlo a film** projevuje zájem 36 % dětí z výzkumného souboru. Vztah **k telefonu** projevuje 58 % dětí předškolního věku.

Dosažená úroveň kompetencí dětí byla v rámci výzkumného šetření **komparována s požadavky formulovanými v RVP PV (2004)** rozpracovanými do podoby očekávaných výstupů (blíže RVP PV, 2004, s. 19; Zajitzová, 2010, s. 120 - 124).

Z výsledků výzkumu a dílčích výše uvedených výsledků vyplývá, že **děti v maximální možné míře (ve výzkumu 100 %) vyhovět požadavkům, které na ně RVP PV klade, nedokážou** a to ani v žádné z vybraných oblastí ani v celkovém souhrnu. Na základě analýzy rozdílů za využití statistických testů významnosti byl **mezi diagnostikovanou úrovní kompetencí dětí a maximální mírou požadovanou RVP PV potvrzen statisticky významný rozdíl.**

4 Závěr

Příspěvek se zabývá připraveností dětí na čtení a psaní, propojuje teoretickou rovinu s výzkumným šetřením.

Z výsledků realizovaného výzkumu vyplývá, že úroveň dětí ve sledovaných oblastech důležitých pro rozvoj schopnosti čtení a psaní nedosahuje maximální míry požadované v RVP PV. Z uvedeného plyne řada důsledků a skutečností:

V případě nedostatečného osvojení dílčích výstupů ve výše uvedených oblastech může dojít k problémům v oblasti formální vyspělosti řeči, slovního projevu, smyslové percepce. Ve výzkumu se projevila především špatná úroveň výslovnosti dětí, která, pokud přetrvá až do období školní docházky, znesnadňuje dítěti proces vzdělávání. Úroveň výslovnosti dítěte úzce souvisí se sluchovou percepcí. Problémy dětí se mohou objevit ve fonemické diferenciaci, což může být jeden z důvodů, proč nelze zlepšit právě výslovnost, dále může vést k omezení slovního projevu a k neporozumění. Potíže se mohou objevovat také ve sluchové analýze a syntéze. V případě přetrvávajících problémů z důvodů oslabení sluchové percepce může dojít později k potížím se čtením a psaním. Dítě těžko spojuje písmena do slabik a slabiky do slov. Slova, jež nemůže přečíst, si domýšlí, čímž překrutí obsah čteného. Při psaní může dojít k vynechávání či záměně písmen, slabik, slov, k psaní písmen ve špatném pořadí, k vynechávání délek, chybám v gramatice, což se poté projevuje i v jiných

oblastech vzdělávání a znevýhodňuje tak osvojování učiva a rozvoj kompetencí dítěte. Problémy projevující se ve slovním projevu mohou v období předškolního věku souviset s dysgramatismy a s oslabením jazykového citu. Tyto potíže by měly do konce období předškolního vzdělávání vymizet. Na veškeré problémy je však nutno se v rámci předškolního vzdělávání zaměřit a pokusit se je co nejdříve zmírnit a odstranit.

Vedle potřeby zaměřit se individuálně na problémy dětí je významné posílit práci mateřských škol obecně. Předškolní pedagogové by měli umět vhodně projektovat činnosti probíhající v mateřské škole (na analýzu školních vzdělávacích programů se v současné době zaměřuje ve svých výzkumech např. Šmelová, 2009) a měli by navázat úzkou spoluprací s odborníky z oblasti psychologické, speciálně pedagogické. Významnou roli v rozvoji dítěte však stále samozřejmě hraje rodinné prostředí.

5 Použité zdroje

- KLENKOVÁ, J. *Logopedie*. Praha : Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1110-9.
- LIPNICKÁ, M. *Rozvoj jazykovej gramotnosti detí predškolského veku*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta, UMB v Banskej Bystrici, 2008. ISBN 978-80-8083-635-1.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha : VÚP, 2004. ISBN 80-87000-00-5.
- ŠMELOVÁ, E. Preprimární edukace v kontextu školské reformy v České republice. In *Súčasnosť a budúcnosť predprimárnej edukácie : zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Prešov : PF PU, OMEP 2009. ISBN 978-80-555-0006-5.
- ZAJITZOVÁ, E. *Komunikativní kompetence dětí předškolního věku v kontextu předškolního kurikula*. Disertační práce. Olomouc, 2010.
- ZAJITZOVÁ, E. Rozvoj slovního projevu dětí předškolního věku. In *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů. VII. Sborník příspěvků z VII. ročníku studentské vědecké konference*. Olomouc : VOTOBIA Olomouc (v tisku).
- ZAJITZOVÁ, E. Sluchové vnímání a rozlišování dětí předškolního věku. In *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů. VI. Sborník příspěvků z VI. ročníku studentské vědecké konference*. Olomouc : VOTOBIA Olomouc, 2009, s. 451 - 457. ISBN 978-80-7220-315-4.

Kontakt na autora

Mgr. Eliška Zajitzová, Ph.D.
Ústav pedagogických věd, Fakulta humanitních studií
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Mostní 5139, 760 01 Zlín
E-mail: zajitzova@fhs.utb.cz